

KIESRAAD

Gelover - 7/11

Aan

De Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken
mr. J. Kohnstamm
Postbus 20011
2500 EA 's-Gravenhage

Bijlagen	Uw kenmerk CWI/U1305	Ons kenmerk KR96/113	Datum 20 december 1996
Inlichtingen bij mw. mr. E.B. Pronk		Doorkiesnummer (070) 3026266	
Onderwerp Adviesaanvraag wijziging Kiesbesluit inzake stemmen door middel van elektronische stemmachines			

Geachte heer Kohnstamm,

1. Inleiding

Bij brief van 22 november 1996, nr. CWI96/U1305, legde u aan de Kiesraad een ontwerp-besluit voor tot wijziging van de bepalingen van het Kiesbesluit inzake het stemmen door middel van elektronische stemmachines. Het ontwerp-besluit strekt er in de eerste plaats toe uitvoering te geven aan uw op 20 maart 1996 aan de Tweede Kamer medegedeelde voornemen de methode van elektronisch gefaseerd stemmen wettelijk mogelijk te maken. Daarnaast betreft het ontwerp-besluit nog enkele andere, deels daarmee samenhangende, onderwerpen, te weten:

- het elektronisch stemmen met behulp van een stemkaart en een "elektronische stembus";
- het verbod van gebruik van een stemmachine voor andere doeleinden dan verkiezingen;
- het gebruik van de stemmachine voor twee stemmingen tegelijk;
- regeling van de vereisten waaraan stemmachines moeten voldoen bij ministeriële regeling en aanpassing van de goedkeuringsprocedure;
- wijziging van de procedure voor het vrijgeven van de stemmachine;
- enkele kleine aanpassingen aan de praktijk.

De Kiesraad zal in zijn hierna volgend advies aan deze onderwerpen achtereenvolgens aandacht schenken. Daaraan voorafgaan enkele algemene opmerkingen over het naast elkaar in gebruik zijn van verschillende typen stemmachine. Het advies eindigt met enkele aantekeningen bij de tekst van het ontwerp-besluit.

2. Ontwikkeling van verschillende soorten stemmachines

Tot nu toe gaat het Kiesbesluit feitelijk uit van één uitvoeringsvorm voor elektronische stemmachines. Weliswaar kunnen door verschillende fabrikanten geproduceerde machines onderling wel bepaalde verschillen vertonen, maar de regeling van het Kiesbesluit brengt mee dat de uitvoering in hoofdzaak toch dezelfde moet zijn. Deze uniformiteit wordt nu voor de eerste maal doorbroken. Het ontwerp-besluit gaat uit van een (beperkte) differentiatie in uitvoeringsvormen.

Op zichzelf is dit geen verrassende ontwikkeling. Anders dan in België is er in Nederland niet voor gekozen om bij gebruik van stemmachines één type machine centraal voor te schrijven. De Kieswet schrijft alleen voor dat een door de Minister van Binnenlandse Zaken goedgekeurde techniek moet worden gebezigd die aan enkele algemene in de wet genoemde vereisten moet voldoen. Bij de in het Kiesbesluit gestelde nadere regels voor het gebruik van stemmachines wordt vervolgens wel uitgegaan van concrete uitvoeringsvormen voor stemmachines.

De Kiesraad heeft in het verleden al eens de wens uitgesproken dat de regeling van de stemmachines in het Kiesbesluit zodanig zou zijn dat daaruit geen beperking tot specifieke uitvoeringsvormen zou voortvloeien. Zo ver gaat het voorliggende ontwerp-besluit niet. Bij de geldende bepalingen van de Kieswet zou dat ook niet goed mogelijk zijn. In de Kieswet wordt de gang van zaken bij het stemmen met stembiljetten minutieus beschreven. In aansluiting daarop verlangt artikel J 34 van de Kieswet dat de gang van zaken bij het stemmen anders dan door middel van stembiljetten zoveel mogelijk op overeenkomstige wijze wordt geregeld. Er valt dan niet aan te ontkomen om in het Kiesbesluit toch van bepaalde uitvoeringsvormen uit te gaan. Anders gezegd: de wijze waarop in het Kiesbesluit procedures beschreven worden, maakt het onvermijdelijk dat daarmee bepaalde uitvoeringsvormen uitdrukkelijk mogelijk worden en andere juist onmogelijk. Bij verdere technische ontwikkelingen zal wellicht opnieuw aanpassing van het Kiesbesluit noodzakelijk zijn.

In het licht van het bovenstaande stemt de Kiesraad in met de in het ontwerp-besluit mogelijk gemaakte differentiatie in uitvoeringsvormen. De Kiesraad wil er echter op wijzen dat een zekere beperking in mogelijke uitvoeringsvormen van stemmachines toch wel wenselijk is. De Raad zou het geen goede ontwikkeling vinden als er een te grote variatie ontstaat van bij de Nederlandse verkiezingen in gebruik zijnde stemmachines. De Kiesraad acht het dan ook wenselijk dat bij het ministeriële beleid inzake de goedkeuring van stemmachines enerzijds ruimte geboden wordt voor nieuwe typen machines die een verbetering van het stemproces betekenen, maar anderzijds terughoudend wordt gereageerd op de ontwikkeling van varianten die wel anders zijn maar niet beter. De bij ministeriële regeling vast te stellen goedkeuringseisen zullen hiervoor de mogelijkheid moeten bieden.

3. Mogelijk maken van gefaseerd stemmen

Op 22 november 1995 heeft de Kiesraad geadviseerd de bestaande beletsels in de regelgeving voor het elektronisch gefaseerd stemmen weg te nemen. Dat met het voorliggende ontwerp-besluit dit advies in de Kieswetgeving wordt geïmplementeerd, heeft dan ook de instemming van de Kiesraad. Wijziging van de Kieswet zelf is hiertoe niet nodig, aangezien sinds de herziening van de

Kieswet in 1989 daarin geen bepalingen meer voorkomen die specifiek op bepaalde uitvoeringsvormen van stemmachines zijn gericht.

In het Kiesbesluit is dat wel het geval. Dit maakt het noodzakelijk om een aantal bepalingen van het Kiesbesluit hetzij ruimer te formuleren, hetzij van alternatieve redacties te voorzien. De Kiesraad is van oordeel dat dit bij de herformulering van de bepalingen in het ontwerp-besluit in het algemeen op een goede wijze is gebeurd.

4. Het elektronisch stemmen met behulp van een stemkaart en een "elektronische stembus"

Het ontwerp-besluit biedt tevens als nieuwe mogelijkheid om bij het elektronisch stemmen gebruik te maken van een zogenaamde elektronische stembus. In de toelichting op onderdeel M van het ontwerp-besluit wordt omschreven wat hieronder wordt verstaan. De kiezer stemt door een door het stembureau uitgereikte magneetkaart in de stemmachine te steken en deze kaart, na een keuze gemaakt te hebben, in een bij de tafel van het stembureau geplaatste stembus te deponeren. Bij deze laatste handeling leest de stembus de gegevens van de magneetkaart en wordt de uitgebrachte stem in een geheugen opgeslagen.

Een elektronische stembus kan gebruikt worden in combinatie met een systeem van gefaseerd stemmen. In België is dat het geval. Het is echter een voorziening die niet onlosmakelijk aan het gefaseerd stemmen verbonden is. Een systeem van gefaseerd stemmen kan ook zo zijn ingericht dat de kiezer bij het gebruik van de stemmachine om zijn keuze te bepalen tegelijkertijd zijn stem in het geheugen van de machine vastlegt. Op deze wijze werken de bestaande ongefaseerde stemmachines. Andersom is het ook denkbaar om bij het stemmen in één fase gebruik te maken van een elektronische stembus. In het ontwerp-besluit wordt geen van deze mogelijkheden uitgesloten. De elektronische stembus wordt daarin als een op zichzelf staande variant geïntroduceerd.

Indien voor het mogelijk maken van een elektronische stembus wordt gekozen, acht de Kiesraad dit een juiste opzet. De Kiesraad mist echter in de nota van toelichting een beschouwing over de wenselijkheid van invoering van de elektronische stembus. In België is voor deze methode gekozen en is zij zelfs exclusief voorgeschreven, omdat daar veel waarde werd gehecht aan een gang van zaken bij het elektronisch stemmen die zoveel mogelijk lijkt op die bij het stemmen door middel van stembiljetten. De kiezer die een van zijn stem voorziene magneetkaart in een elektronische stembus doet, verricht een handeling die sterk overeenkomt met het in de stembus steken van een stembiljet. In Nederland is bij de invoering van de stemmachine dit uitgangspunt niet gehuldigd. De Kiesraad vraagt zich af of het goede zin heeft om deze uitvoeringsvorm van elektronisch stemmen mogelijk te maken. De kiezer moet daarbij een extra handeling verrichten, waarbij vergissingen mogelijk zijn. Het stemmen op een stemmachine met ingebouwd geheugen is simpeler. Bij de in 1995 gehouden proef met elektronisch gefaseerd stemmen is gebleken dat meer dan de helft van de kiezers die gefaseerd stemmen moeilijker vonden dan het stemmen met de traditionele stemmachine, als argument noemden dat bij het gefaseerd stemmen meerdere handelingen verricht moesten worden. De magneetkaarten zullen voorts speciaal beveiligd moeten worden. Voorshands ziet de Kiesraad invoering van de elektronische stembus als een complicering van de stemprocedure waaraan meer nadelen dan voordelen zijn verbonden.

Indien de elektronische stembus, zoals voorgesteld, wordt geïntroduceerd, doet zich in het ontwerp-besluit een complicatie voor die vermeden kan worden.

In het ontwerp-besluit wordt de mogelijkheid geopend van systemen waarbij de vrijgave van de stemmachine voor gebruik door de kiezer niet geschiedt door het derde lid van het stembureau maar door de kiezer zelf. Hij doet dat met behulp van een van de voorzitter van het stembureau ontvangen stemkaart. Een dergelijke faciliteit is positief te beoordelen. Het ontwerp-besluit maakt echter in de benaming geen onderscheid tussen deze kaart, die geen verdere functie heeft dan het toegang verlenen tot de stemmachine, en de hierboven bedoelde magneetkaart, die eveneens toegang geeft tot de stemmachine maar waarop ook de uitgebrachte stem wordt vastgelegd. Dit geeft verwarring, omdat het over twee geheel verschillende zaken gaat, waarvoor in het Kiesbesluit ook verschillende regels moeten gelden. Het verdient daarom aanbeveling om de eerstgenoemde kaart bij voorbeeld aan te duiden als toegangskaart en alleen de laatstgenoemde kaart als stemkaart en voor beide kaarten afzonderlijke regels te stellen.

5. Het verbod van gebruik van een stemmachine voor andere doeleinden dan verkiezingen

In het ontwerp-besluit is een nieuw artikel J 15a opgenomen, bepalend dat een stemmachine slechts bij de verkiezingen mag worden gebruikt, indien de machine niet eerder voor andere doeleinden dan verkiezingen is gebruikt. Opneming van deze bepaling houdt verband met het feit dat als één van de mogelijke voordelen van gefaseerd elektronisch stemmen wordt genoemd de besparing van kosten door personal computers zowel voor verkiezingen als voor andere doeleinden te gebruiken.

Uit de toelichting op artikel J 15a blijkt dat nader overleg met TNO ertoe geleid heeft de mogelijkheid van multifunctioneel gebruik van stemcomputers uit te sluiten. Als reden hiervoor wordt aangevoerd dat er bij zodanig gebruik geen controle meer bestaat over de functies van de stemmachine, met de mogelijkheid dat de stemuitbrenging en de verwerking van de stemmenaantallen worden beïnvloed.

De Kiesraad is door deze motivering niet overtuigd van de noodzaak van de verbodsbepaling. De Raad vraagt zich af of het niet mogelijk is om zodanige eisen te stellen dat bij nakoming daarvan geen gevaar bestaat dat na gebruik van een stemcomputer of een daarbij behorend beeldscherm voor een ander doel een veilig gebruik bij verkiezingen niet meer gewaarborgd zou zijn.

De Raad denkt daarbij aan het opnemen van de verplichting de harde schijf van de computers vóór het gebruik bij verkiezingen te formatteren. De in de nota van toelichting aangevoerde motivering verliest bovendien nog aan overtuigingskracht door het standpunt dat gebruik van de stemmachine voor andere dan in de Kieswet geregelde stemmingen wel toegestaan is. Ook dit gebruik kan, indien onvoldoende voorzorgsmaatregelen worden getroffen, het gebruik van de stemmachine bij normale verkiezingen ongunstig beïnvloeden. De Kiesraad heeft overigens wel oog voor het feit dat multifunctioneel gebruik van stemcomputers bepaalde risico's met zich mee brengt. Voorshands is de Kiesraad er echter niet van overtuigd dat die risico's door middel van strikte voorschriften en een goede discipline bij de nakoming daarvan niet voldoende zouden kunnen worden bezworen. Nader onderzoek in deze kwestie acht de Kiesraad geboden.

6. Gebruik van de stemmachine voor twee stemmingen tegelijk

In zijn advies over het gefaseerd stemmen noemde de Kiesraad ook als voordeel daarvan dat het bij deze methode mogelijk is een stemmachine voor twee of meer stemmingen tegelijk te gebruiken. Daaruit bleek reeds dat de Kiesraad in beginsel tegen deze mogelijkheid geen bezwaar heeft. Bij het stemmen door middel van stembiljetten bestaat de mogelijkheid al om stemmingen te combineren. In de praktijk wordt van deze mogelijkheid gebruik gemaakt bij het combineren van een in de Kieswet geregelde verkiezing met een deelgemeenteraadsverkiezing of een lokaal referendum. Aan de kiezer worden dan twee stembiljetten uitgereikt die hij in het stemhokje na elkaar invult. Bij het elektronisch gefaseerd stemmen stemt de kiezer eerst in twee fasen voor de eerste stemming, waarna vervolgens op het beeldscherm van de stemcomputer de keuzemogelijkheden voor de tweede stemming (al dan niet gefaseerd) verschijnen. Deze gang van zaken behoeft voor de kiezer, mits in een duidelijke instructie wordt voorzien, geen bijzondere problemen op te leveren.

In de nota van toelichting wordt opgemerkt dat ook voor het bestaande type stemmachine het gebruik voor meer stemmingen tegelijk niet hoeft te worden uitgesloten. Deze opvatting kan worden onderschreven. Het na elkaar uitbrengen van meer dan één stem op een stemmachine is in beginsel voor de kiezer niet moeilijker dan het na elkaar invullen van twee verschillende stembiljetten.

Terecht wordt in het ontwerp gesteld dat bij de keuring van een stemmachine die deze mogelijkheid heeft, speciale eisen zullen moeten gelden. Deze eisen zullen er niet alleen op gericht moeten zijn dat de combinatie van stemmingen geen verwarring voor de kiezer veroorzaakt, maar ook dat gewaarborgd is dat de gegevens van beide verkiezingen strikt van elkaar gescheiden blijven.

7. Regeling van de vereisten waaraan stemmachines moeten voldoen bij ministeriële regeling en aanpassing van de keuringsregeling

In 1990 heeft de Kiesraad al bepleit dat er een "logisch ontwerp" voor elektronische stemmachines zou komen dat de functionele en technische eisen zou bevatten waaraan stemmachines dienen te voldoen. De toenmalige staatssecretaris besloot dit voorstel te volgen. In afwachting van de realisering werden door TNO in overleg met de Kiesraad en het Ministerie van Binnenlandse Zaken concept-criteria voor stemmachines vastgesteld.

Het is de Kiesraad bekend dat, voortbouwend op deze concept-criteria, thans door TNO en het Ministerie van Binnenlandse Zaken gedetailleerde keuringseisen voor stemmachines worden voorbereid. Op basis van het in het ontwerp-besluit opgenomen nieuwe artikel J 14, vierde lid, zullen deze keuringseisen worden neergelegd in de opnieuw vast te stellen ministeriële regeling goedkeuring stemmachines.

Met de gekozen opzet kan de Kiesraad instemmen. Of hiermee nu het beoogde "logisch ontwerp" zal worden verkregen kan thans in het midden blijven. In ieder geval worden op deze wijze de eisen waaraan stemmachines moeten voldoen om goedgekeurd te worden, gedetailleerd in de wetgeving vastgelegd. Dit is zowel voor de keuringsinstelling(en) als voor de fabrikanten (en niet in de laatste plaats aspirant-fabrikanten) van veel belang.

In de bestaande situatie stelt de Kieswet in artikel J 33 enkele zeer algemeen geformuleerde eisen aan stemmachines. Deze blijven ongewijzigd bestaan. De thans in het Kiesbesluit daaraan toegevoegde meer concrete eisen

kunnen ook naar het oordeel van de Kiesraad bij de totstandkoming van uitgewerkte keuringseisen in de ministeriële regeling komen te vervallen.

De ministeriële regeling waarin de goedkeuringsprocedure en de keuringseisen zullen worden neergelegd, berust op subdelegatie door het Kiesbesluit aan de Minister van Binnenlandse Zaken. Het is het enige bij de Kieswet voorkomende geval van subdelegatie en bestaat al sinds 1965. De basisbepaling in de Kieswet (art. J 33, eerste lid) spreekt van "bij algemene maatregel van bestuur gestelde nadere regels". Volgens de Aanwijzingen voor de regelgeving laat deze formule echter geen subdelegatie toe. Vooral nu door de opnemng van keuringseisen de ministeriële regeling aanzienlijk in omvang toeneemt, is het wenselijk om in de tekst van de Kieswet de bevoegdheid tot subdelegatie ook voor de toekomst buiten twijfel te stellen. De Kiesraad beveelt daartoe aan om bij het in procedure zijnde verzamelwetsvoorstel tot wijziging van de Kieswet in artikel J 33, eerste lid, de woorden "bij algemene maatregel van bestuur" te vervangen door: bij of krachtens algemene maatregel van bestuur.

Blijkens de nota van toelichting zal de nu in de Regeling goedkeuring stemmachines vastgelegde verplichte advisering door de Kiesraad als onderdeel van de goedkeuringsprocedure komen te vervallen. In voorkomende gevallen kan onverplicht advies worden gevraagd op basis van artikel A 2 van de Kieswet. Waar het zwaartepunt bij de beoordeling van een (wijziging in een) stemmachine bij de keuringsinstelling ligt, kan de Kiesraad met het vervallen van deze adviesverplichting instemmen. De Kiesraad heeft er nota van genomen dat in de nota van toelichting uitdrukkelijk melding gemaakt wordt van de mogelijkheid om over aspecten als de gebruikersvriendelijkheid van een stemmachine ook in de toekomst het oordeel van de Kiesraad te vragen.

Vervanging van de afzonderlijke goedkeuring van de gebruiksaanwijzing door beoordeling daarvan als onderdeel van de keuring en het niet langer voorschrijven van een op de stemmachine aangebracht rijkskeurmerk zijn maatregelen waarmee uit een oogpunt van vereenvoudiging kan worden ingestemd. De opnemng in artikel J 14 van de mogelijkheid dat de minister aan de goedkeuring voorwaarden kan verbinden kan naar het oordeel van de Kiesraad achterwege blijven nu artikel J 33, vierde lid, van de Kieswet sinds 1989 al de mogelijkheid geeft om aan de goedkeuring voorschriften te verbinden.

8. Wijzigen van de procedure voor het vrijgeven van de stemmachine

In onderdeel K van het ontwerp-besluit wordt het gebruikmaken van volgnummers met het oog op het vrijgeven van de stemmachine door het derde lid van het stembureau vervangen door gebruikmaking van de oproepingskaart (c.q. kiezerspas of volmachtbewijs) voor dat doel. Het gebruik van deze volgnummers wordt in de praktijk als overbodig ervaren en leidt bij sommige kiezers tot argwaan dat daarmee achterhaald kan worden op welke kandidaat zij gestemd hebben.

De Kiesraad acht de voorgestelde wijziging geen verbetering. De bij kiezers ten onrechte bestaande argwaan zal niet worden weggenomen en misschien zelfs nog vergroot worden, als ze aan het stembureau lid dat de stemmachine bedient, de oproepingskaart waarop hun naam vermeld staat moeten afgeven. En als het gebruik van volgnummers als overbodig beschouwd wordt, zal dit ook gelden voor het teruggeven en weer innemen van de oproepingskaart. De Kiesraad is echter van mening dat het gebruik van volgnummers, met name wanneer het in een stembureau wat drukker is, niet zonder zin is. Daarmee kan immers worden

voorkomen dat iemand zich bij het derde lid van het stembureau voor het gebruik van de stemmachine aanmeldt zonder daartoe gerechtigd te zijn. In dit verband is ook van belang dat het ontwerp-besluit, zoals hierboven vermeld, als alternatief de mogelijkheid biedt van vrijgave van de stemmachine door de kiezer zelf met behulp van een aan hem door de voorzitter uitgereikte toegangskaart (in het ontwerp, zoals gezegd, stemkaart geheten). Bij stemmachines die deze faciliteit hebben, doet zich het probleem van de volgnummers niet meer voor.

9. Enkele kleine aanpassingen aan de praktijk

Dit betreft nog de volgende punten:

- a. Afschaffing van het vereiste dat de stemmachine een in een afsluitbare ruimte geplaatst beeldscherm heeft waarop het aantal uitgebrachte stemmen kan worden aangegeven. Aan dit specifieke voorschrift bestaat geen behoefte, omdat ook op andere wijze kan worden voorzien in het beoogde doel dat niet voortijdig kennis wordt genomen van de uitgebrachte stemmen.
- b. Opneming van het voorschrift dat de door de stemmachine geproduceerde afdruk van de uitkomsten van de stemming aan het proces-verbaal wordt gehecht. Dit maakt het overschrijven van deze uitkomsten in het proces-verbaal overbodig. Deze wijziging leidt tot tijdwinst en het uitsluiten van vergissingen bij het overschrijven.
- c. Voorgescreven wordt dat de stemgeheugens van de stemmachines na de stemming naar de burgemeester worden overgebracht ten behoeve van het samenvoegen van de stemtotalen.

Met deze aanpassingen aan de ontwikkeling van de techniek kan worden ingestemd.

10. Opmerkingen bij de tekst van het ontwerp-besluit

A

Artikel J 10 is een bepaling die geldt, ongeacht of er bij de gecombineerde stemmingen met stembiljetten, met stemmachines of met stembiljetten en stemmachines wordt gestemd. Artikel J 12 ziet op het geval dat voor beide stemmingen stembiljetten worden gebruikt. Bij deze systematiek past beter om in plaats van toevoeging van een derde lid aan artikel J 10 een nieuw artikel J 12a op te nemen dat luidt: Indien bij beide stemmingen door middel van stemmachines wordt gestemd, kan de burgemeester besluiten dat één stemmachine voor beide stemmingen wordt gebruikt (enz.)

Bij overneming van deze suggestie dient ook artikel J 9 te worden aangepast.

B

In het vierde lid van artikel J 14 ware "worden regels gesteld met betrekking tot" te vervangen door: worden geregeld.

C

Het invoeren van de kandidatenlijsten is een beperkter begrip dan het nu in artikel J 16 gebruikte begrip "programmeren". Laatstgenoemde term kan daarom wellicht beter vervangen worden door "in gereedheid brengen".

D

De nieuwe tekst van artikel J 15, eerste lid, lijkt te verlangen dat alle kandidatenlijsten tegelijk op de stemmachine zichtbaar moeten kunnen zijn. Bij elektronisch gefaseerd stemmen is dat juist niet het geval. Dit bezwaar kan worden ondervangen door afzonderlijke bepalingen voor ongefaseerd en gefaseerd stemmen te formuleren.

I

In artikel J 22 dient niet geregeld worden wat er gebeurt nadat de stemmachine is vrijgegeven, maar nadat de kiezer geweigerd heeft de oproepingskaart weer in ontvangst te nemen of aan het derde lid van het stembureau te geven.

K en M

Noch in de bestaande, noch in de nieuwe regeling is aangegeven dat de kiezer na de vrijgave van de stemmachine de handelingen verricht om een stem uit te brengen. Op dit punt loopt de regeling niet parallel met de regeling in de Kieswet bij gebruik van stembiljetten (art. J 26). Het zou de begrijpelijkheid van de regeling bevorderen, als een dergelijke bepaling werd opgenomen.

M

- In artikel J 23b ware "de stemkaart" te vervangen door: een stemkaart.
- Het tweede lid van artikel J 23g moet luiden: Als de stemkaart wordt teruggegeven, maakt (enz.). Vergelijk artikel J 29 Kieswet.

R

"het raadplegen van het geheugen" ware te vervangen door: het opnemen van de aantallen uitgebrachte stemmen, of korter: de stemopneming.

S

De vaststelling en mededeling van het aantal uitgereikte stemkaarten is alleen van belang bij toepassing van een elektronische stembus; niet bij stemkaarten die alleen dienen voor het vrijgeven van de stemmachine. In het eerste geval is het echter ook van belang het aantal niet uitgereikte stemkaarten te tellen. Dit naar analogie van de regeling voor stembiljetten in artikel N 1 Kieswet.

T

Het lijkt niet geheel logisch dat de stemkaarten, nadat zij uit de elektronische stembus zijn gehaald, wel geteld worden maar vervolgens, zoals uit de nota van toelichting blijkt, niet met de overige verkiezingsbescheiden tot na de toelating bewaard worden.

U

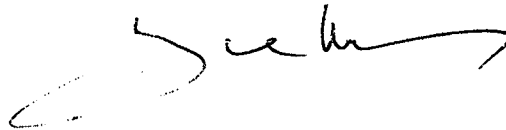
- De verplichting om op de display c.q. het beeldscherm van de stemmachine de uitslag zichtbaar te maken kan vervallen. Voldoende is dat de stemmachine een afdruk van de uitkomsten van de stemming produceert.
- Voor het pak waarin het geheugen van de stemmachine wordt gedaan, geldt niet de verplichting tot verzegeling. Het geheugen wordt vervolgens gebruikt

om de aantallen in de gemeente uitgebrachte stemmen te totaliseren. Daarna worden de geheugens bewaard tot de uitslag van de verkiezing is vastgesteld. Er zijn bij deze gang van zaken geen waarborgen dat er met de geheugens niet geknoeid kan worden.

De Kiesraad,

 , voorzitter

 secretaris